

ORIGINALNI NAUČNI RAD

DOI: 10.5937/reci2215067V

UDC: 821.111.09-32 Le Gvin U.

Mirjana. M. Vučković *

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

**OBRAZOVANJE KAO PUT DO „OSLOBOĐENJA JEDNE ŽENE“:
JEDAN OD ČETIRI PUTA DO OPROŠTAJA URSULE LE GVIN *****„Knowledge is a good in itself“**Four Ways to Forgiveness (str. 238)*

Sažetak: U ovom radu obradili smo pripovetku „Oslobođenje jedne žene“ američke spisateljice Ursule Le Gvin. Pripovetka pripada žanru naučne fantastike i opisuje jedno robovlasničko društvo na udaljenoj planeti u budućnosti. Autorka se u ovoj priči bavi odnosima između robova i robovlasnika, ali i položajem žene u ovako nepravednom društvu u kome se žena/robinja nalazi još niže na društvenoj lestvici u odnosu na muškarca/roba. Kako je zadatak naučne fantastike da nas navede da razmišljamo o svojoj sadašnjosti, autorka pravi paralele između ovog izmišljenog društva u budućnosti i naše sadašnjosti, odnosno situacije koja je vladala na našoj planeti u ne tako davno doba robovlasništva. U radu ćemo se pozabaviti time kako jedna društvena klasa doživljava drugu, koliko ovaj doživljaj ima sličnosti sa robovlasničkim društvom na našoj planeti, kakav je položaj žene u ovakvom društvu

* mirjana.m.vuckovic@gmail.com

** Rad se zasniva na neobjavljenoj doktorskoj disertaciji pod naslovom *Susret sa Drugim u naučnofantastičnim delima Ursule le Gvin* koja je odbranjena 25.1.2020. na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

i videćemo šta nam autorka savetuje kako bismo promenili način na koji posmatramo svet oko sebe i koji je put da se izuzetno nepovoljne životne okolnosti prevaziđu.

Ključne reči: naučna fantastika, robovlasničko društvo, položaj žene, obrazovanje.

UVOD

Iako naizgled govori o izmišljenoj budućnosti na dalekim planetama, naučna fantastika se u stvari bavi našom sadašnjošću i životom na našoj planeti kako bi čitaoca navela na postavljanje pitanja i razmišljanje o svetu u kome sam živi. Ovaj žanr po stilu podseća na realizam, te je neophodno da pisac navede veliki broj detalja sveta koji opisuju kako bi doživljaj čitaoca bio realističniji, i stoga se, na neki način, naučnofantastični tekst čita i doživljava kao realističan tekst (Roberts 2000: 18), a „čitalac treba da uporedi izmišljeni i stvarni svet, i ne samo da zaključi da je ovaj bolji ili gori, ili jednostavno drugačiji, već i da bude u stanju da otkrije šta je ono što ga čini boljim ili gorim ili drugačijim. [...] Suština ovih romana [...] nalazi se ne samo u njihovoj različitosti od našeg sveta i našeg društva, već i u njihovoj sličnosti sa našim iskustvima“ (Gunn i Candelaria, 2005: 10). Prema Kingsliju Ejmisu (Kingsley Amis) „neka priča ne pripada žanru naučne fantastike ako ne ostavi u našem umu blagu nelagodnost, koja je možda najbližnja osećaju pročišćenja koji ostavlja tragedija“ (Amis, 1963: 79), čime još više daje na značaju ovom žanru. Darko Suvin, jedan od najcenjenijih teoretičara ovog žanra, kaže da se kvalitetna naučna fantastika našeg doba „približava savremenoj varjanti filozofske priče“ (Suvin, 1965: 557), te stoga ima i obrazovnu funkciju (Suvin, 1972: 381), uči nas kako da se suočimo sa problemima koji postoje u društvu u kome živimo, ali i kako da pokušamo da ih prevaziđemo. Kao takva, ona „sa stanovišta recepcije gledano, za čitaoca predstavlja poziv i podsticaj na prevazilaženje sopstvenih granica“ (Panajotović 2020: 135). Autorka Ursula Le Guin (Ursula Le Guin), jedna od najpoznatijih spisateljica ovog žanra, često je isticala kako se u svojim naučnofantastičnim i utopijskim delima bavi „budućom istorijom“. Naučnu fantastiku voli zbog toga što ona „uključuje sledeće vrline: životnost, prostranost i tačnost zamišljanja; razigranost, raznovrsnost i snagu metafore; slobodu od konvencionalnih književnih očekivanja i manirizama; moralnu ozbiljnost; duhovitost; sjaj i lepotu“ (Legvin, 2013: 12–13). U ovom radu pozabavićemo se jednom njenom pripovetkom koja govori o problemima ropstva i slobode iz ugla žene koja prelazi put od obespravljene, nepismene robinje do slobodne, obrazovane žene koja preuzima odgovornost za svoj život. Priča je smeštena u daleku budućnost, ali ima mnogo sličnosti sa situacijom na našoj planeti u nedavnoj prošlosti, pa čak i u sadašnjosti.

ČETIRI PUTA DO OPROŠTAJA

Zbirka *Četiri puta do oproštaja*, jedno od poznih dela Ursule Le Gvin, objavljena je prvi put 1995. godine i pripada takozvanom Hainskom ciklusu, zajedno sa njenim poznatijim starijim delima kao što su romani *Leva ruka tame*¹ i *Čovek praznih šaka*². Sva dela iz ovog ciklusa govore o pokušaju udaljenih planeta da se ujedine u Ekumen³ ili Ligu svetova. Hainci su najstarija rasa u kosmosu, koja je davno naselila brojne planete širom kosmosa različitim varijetetima svoje rase (Panajotović, 2019: 89), tako da svi stanovnici ovog svemira potiču od istih predaka, sa istog evolucionog stabla (Živković, 1987: 16). Oni su se razvijali u različitim pravcima hiljadama godina na različitim, udaljenim svetovima, a autorka se u navedenom ciklusu bavi njihovim susretima i međusobnim odnosima. Priče i romani iz ovog ciklusa bave se upravo jednom od najvažnijih tema naučne fantastike – prevazilaženjem granica između različitih kultura i svetova, kako onih uslovljenih kulturom, psihičkim ili fizičkim odlikama ljudskih bića, tako i onih, posebno karakterističnih za ovaj žanr, razlika između ljudskog i neljudskog (Gavrilović, 2008: 102). Ljiljana Gavrilović citira Ursulu Le Gvin, koja kaže da je nemoguće izaći iz svoje kulture, distancirati se od nje, ali da je na nama da pokušamo to da učinimo (Gavrilović, 2008: 94). U svojim delima ona se često bavila preispitivanjem načina na koji čovek (žena) može da prevaziđe okolnosti iz kojih potiče.

Ova zbirka sadrži četiri priče sa povezanim temama. U pitanju su priče „Izneveravanja“, „Dan oproštaja“, „Čovek naroda“ i „Oslobođenje jedne žene“, koje se bave događajima na planetama Verel (Werel) i Jeove (Yeowe) na kojima je društvo robovlasničko, a robovi pokušavaju da se izbore za slobodu. Radnje ove četiri priče su smeštene u različite periode i faze ove borbe, a osnovni pojmovi kojima se autorka bavi u ovom delu su ropstvo i sloboda. Pored toga ona obrađuje i odnose među polovima u specifičnim uslovima na ove dve planete, ali govori i o obrazovanju kao jedinom načinu da se položaj potčinjenog (roba/žene) u takvom društvu poboljša, kao jedinom načinu da se osoba oslobodi. Ove četiri priče bi trebalo da nas navedu da razmišljamo o ovim problemima i pitanjima, „da se sa njima suočimo“, kao što je i uobičajeno kada čitamo naučnu fantastiku (Roberts, 2000: 123).

¹ *The Left Hand of Darkness*, prvi put objavljen 1969. godine.

² *The Dispossessed*, prvi put objavljen 1974. godine.

³ Od starogrčkog izraza οἰκουμένη, na engleskom jeziku *ecumene* – čitav poznati, naseljeni svet, svet u kome se može živeti.

ROBOVI I GOSPODARI; ŽENE I MUŠKARCI

Planete Verel i Jeove su treća i četvrta planeta u Verel-Jeovskom sunčevom sistemu dalekog, Hainskog svemira. Autorka nam u posebnom poglavlju saopštava da su doseljenici, kolonisti sa Haina, pre nekih milion godina naselili prvo Verel, na kome su uslovi za život bili povoljni. Zbog specifičnog zračenja verelijanskog sunca, koža svih stanovnika ove planete ima plave tonove, iako su neki svetle a neki tamne puti, a ima ih i sasvim crnih. Na planeti Verel robovlasništvo kombinovano sa kapitalizmom vlada već tri hiljade godina, od kako su južni narodi crne boje kože na jedinom kontinentu ove planete napali i pokorili severne narode svetlijih boja kože. Osvajači su uspostavili robovlasništvo koje se zasniva na boji kože, sa varijacijama, ali pravilo je bilo „crno gospodar, belo rob“ (Legvin, 2013: 255), te vidimo da se autorka poigrava situacijom sa naše planete, jer je boja kože oduvek bila „osnovni kriterijum različitosti“ (Roberts, 2000: 132). Prema Homiju Babi (Homi Bhabha), potčinjeni su se smatrali za manje vredne „samo zbog svoje rase, svog porekla“, čime se potčinjavanje opravdavalo (Bhabha, 1994: 70), dok Franc Fanon (Franz Fanon) kaže da je svako u suštini „rob svog sopstvenog izgleda“ (Fanon, 1967: 87), i takav je slučaj i u ovoj zbirci pripovedaka. Kako rasa nije samo izraz biološke hijerarhije, već predstavlja i „civilizacijski i kulturni razvoj njenih pripadnika“ (Loomba, 1998: 62–63) na našem svetu, tako je i u izmišljenim svetovima Ursule Le Gvin, te se na robove na Verelu gleda kao na pripadnike nerazvijene vrste gotovo na nivou životinja, koja nije sposobna ni za šta sem za izvršavanje naređenja boljih od sebe. Rase su na našem svetu u kolonijalnom periodu posmatrane i doživljavane kao proizvod biološke hijerarhije, pošto se boja kože nije menjala kada bi pripadnici određene rase dospeli na teritoriju onih drugih (Loomba, 1998: 62), a osnovna razlika se pravila u podeli na civilizovana i necivilizovana društva. Lumba smatra da se definicija civilizovanosti i divljaštva zasniva na insistiranju na nepomirljivim razlikama između „crnog“ i „belog“, a time i između Sebe i Drugog (Loomba, 1998: 57). Postavljalo se i pitanje da li pripadnici različitih rasa pripadaju jednoj vrsti, i dok su oni koji su bili protivnici ropstva zagovarali tezu da je tako, robovlasnici su se trudili da dokažu da su u pitanju dve različite vrste (Young, 1995: 6). Smatralo se da, ukoliko nisu pripadnici iste vrste, ne mogu da dobiju potomstvo, tako da se time stavlja znak jednakosti između rase i vrste (Loomba, 1998: 116). Verovalo se takođe da će se priroda pobrinuti da se mešanje između rasa ograniči time što će ograničiti plodnost potomaka nastalih mešanjem rasa (Young, 1995: 8). Rase su u prošlosti klasifikovane i opisivane kao lepe ili ružne, a razlike među rasama kao rezultat degeneracije i propadanja idealnog modela belog muškarca, koji predstavlja merilo svih stvari (Young, 1995: 95). Fanon skreće pažnju na to da su u zabavnim časopisima njegovog doba likom crnca ili Indijanca bile predstavljene ilustracije vukodlaka, đavola, zlih duhova, divljaka itd. (Fanon, 1967: 113), što je uticalo kako na bele dečake tako i na njihove vršnjake pripadnike drugih rasa.

Osnovna podela u ovom društvu na udaljenoj planeti Verel na vlasnike, gospodare i robove veoma je slična onoj koja je postojala na našoj planeti u doba robovlasništva. Vlasnici su smatrani za ljude (i nazivani muškarcima, ženama, decom), dok su robovi nazivani ljudskom imovinom, kmetovima i kmeticama, a deca su im bila mladunci ili štenad, te vidimo kako se pripadnici druge rase poistovećuju sa životinjama, kao što je bilo uobičajeno u kolonijalno doba na našoj planeti. Reč rob je važila za pogrdnu, i pripadnici ovog sloja stanovništva nisu sebe tako nazivali. Kmetovi koji su radili na farmama i plantažama stanovali su u naseljima koja su bila odvojena od ostatka sveta zidom. Robovsko naselje je na mušku i žensku stranu delio jarak, a žene su živjele u kolibama sa rođakama, majkama ili prijateljicama sa svojom decom. Stari ljudi su pripremali hranu za one koji su radili, a u ovim naseljima na vlasti su bile stare žene (Legvin, 2013: 257–258).

Žene gospodarice su činile potklasu u okviru klase vlasnika. One su bile svakako iznad pripadnika kmetijske klase, ali gospodarice su uvek bile vlasništvo nekog muškarca, nisu mogle ništa posedovati jer su same bile posedovane, ali su mogle upravljati robovima, ljudskom imovinom. Baš kao što su sela bila fizički podeljena, i u kućama vlasnika ženska i muška strana bile su strogo odvojene, a žene nisu smele da izlaze iz kuće bez muške pratnje (Legvin, 2013: 256, 258). Verelijanci su eksploatisali drvenu građu, rude i morske žive vrste iz okeana, i zbog toga su počeli da dovode robove na planetu Jeove. U početku su na ovu planetu slali samo muškarce, a ženske robove, kmetice, počeli su da dovode tek posle nekoliko vekova. Robinje su, zbog ovakvog sticaja okolnosti, dospele na ovaj svet kao podređene muškim kmetovima, „kao robinje robova“ (Legvin, 2013: 267), jer su bile vlasništvo kako korporacije koja ih je dovela, tako i plemena u koje su dovedene. Plemenske žene na Jeovi su započele ustanak za oslobađanje robova na plantažama, pre svega zahtevajući prestanak ubijanja i fizičkog zlostavljanja žena, obrednih silovanja i seksualnog porobljavanja, što se do tada nije kažnjavalo. Radile su na obrazovanju žena i dece, i organizovale se u grupe koje su se širile po čitavoj planeti i borile za poboljšanje položaja žena.

Tamiz Van Pelt (Tamise Van Pelt) navodi mišljenje Terija Goldija (Terry Goldie) da je čovek prvi put doživeo drugog čoveka kao Drugog kad je uočio razliku u boji kože, crtama lica, jeziku ⁴ (Van Pelt, 2000: 6). Žena je doživljena kao Drugi u odnosu na muškarca (mada se, kako tvrdi Žak Lakan (Jacques Lacan), francuski psihijatar iz prve polovine dvadesetog veka, u psihi pojedinca ne nalazi ništa što bi pojedinca određivalo bilo kao muško ili kao žensko (Lacan, 2004: 204), a homoseksualac je doživljen kao Drugi u odnosu na

⁴ Navedeno iz Goldie, Terry, „The Representation of the Indigene“, *The Post-Colonial Studies Reader*, (Bill Ashcroft, Gareth Griffiths and Helen Tiffin Eds.), ondon, Routledge, 1995, p. 232–236.

heteroseksualca (Van Pelt, 2000: 6–8). Ona potom navodi nekoliko osnovnih binarnih opozicija doživljaja Sebe i Drugog: belo/crno, Zapad/Istok, muško/žensko, heteroseksualno/homoseksualno (Van Pelt, 2000: 9; Roberts, 2000: 66). Prema Vendi Gej Pirson (Wendy Gay Pearson), pri susretu sa Drugim, njega ćemo uvek doživeti kao nekoga ko nije pripadnik ljudske vrste, ili je manje čovek nego mi, ali razlike među polovima ipak su najveće (Pearson, 2007: 189–191). Tamiz Van Pelt kaže da je žena „Drugo ljudsko biće“ (Van Pelt, 2000: 7). Ljiljana Gavrilović takođe smatra da je konceptualizacija žene/ženskog osnov za uspostavljanje pojma Drugog, a time i za sve odnose nerazumevanja koji se uspostavljaju u svim poznatim društvima/kulturama“ (Gavrilović, 2008: 98) što možemo zapaziti u ovoj pripovesti Ursule Le Gvin.

„OSLOBOĐENJE JEDNE ŽENE“

U ovoj priči Rakam (Rakam), robinja sa Verela, pripoveda o svom životu, oslobađanju, obrazovanju i nevoljama koje su je pratile tokom veoma teškog života. U priči je detaljno opisan život robova u robovskom naselju kakva se pominju u ranijim pričama, i ova priča najjasnije objašnjava kako je život na Verelu funkcionisao i kako je organizovano njegovo robovlasničko društvo.

Rakam navodi kako su njeni vlasnici, Šomekeovi (Shomekes), imali preko četiristo ljudskih imovina koje ona naziva i kmetovima (u ranijim pričama je pomenuto da se reč „rob“ smatrala uvredljivom). Kmetovi su dobijali ime po baki, pošto su bake podizale robovsku decu. Kmetskim naseljem koje je po sredini delio jarak na mušku i žensku stranu upravljao je Savet baba. Majke su radile bez prestanka, a muškarci, očevi, nisu se starali o deci i najčešće nisu ni znali koja su deca njihova, jer su često prodavani i menjali su mesto boravka i vlasnika. Žene su uglavnom rađale po dvoje ili troje dece, jer porodica Šomekeovih nije želela da ih izgubi kao radnice, tako da ih nisu gonili da rađaju po jedno dete svake godine, što je bio slučaj na nekim drugim farmama. Rakam objašnjava termine koje su koristili u njihovom društvu da istaknu razliku između ove dve klase, koje smo mi ranije pomenuli. Vlasnici su bili muškarci, žene i deca, dok je imovina nazivana kmetovima i kmeticama, a njihovo potomstvo štenadima ili mladuncima, što je izraz koji se koristi za mladunčad životinja, pasa i vukova, kako bi se dodatno istaklo to da robovi nisu ljudska bića. Rakamina majka bila je veoma lepa ali svetle boje kože, kao i njena majka, Rakamina baka. Ovo je, navodi autorka, bila uobičajena boja robova sa farmi, takozvanih prašinara. Majka je uspela da dostigne najveći uspeh koji je na tom mestu bio moguć, da bude odvedena da služi u Kući, kod njihovih vlasnika. Lepo je obučena, čista i uredna, i to je za Rakam velika razlika u odnosu na ljude koji žive u barakama u robovskom naselju. Majka planira da i nju odvede da radi u Kući kako bi je zaštitila od teških fizičkih poslova, iako će tamo biti izložena drugačijoj vrsti iskorišćavanja.

Sama Rakam je izrazito tamne kože, i majka joj nagoveštava da joj je otac neko od vlasnika, na šta ona reaguje rečenicom: „Nisam ni znala da otac može biti ljudsko biće“, a ne neko od robova, iz čega vidimo da ona samu sebe doživljava kao manje vrednu, što je u skladu sa vrednostima društva u kome je odgajana i koje su joj usađene (Legvin, 2013: 177), i ona sama kaže da su nju „učili da Vlasnici, po svojoj prirodi, jesu bića nadređena u odnosu na nas“ (Legvin, 2013: 187). Zanimljivo je da joj se deca rugaju i ismevaju je zbog tamne kože, iako se takva koža smatra lepšom, nazivaju je „Crnja“ i „Gazdinica“, te vidimo da i oni imaju potrebu da se osećaju vrednijima u odnosu na nekog različitog od njih, i Drugi ima svog Drugog, jer je odrastao u sistemu koji ga uči da tako gleda na svet oko sebe. Treba imati u vidu da ovaj doživljaj ide u oba smera, te da su stereotipi, ambivalentnost i podela na Nas i Njih, prisutni i kod jedne i kod druge strane, što se često zaboravlja. Cvetan Todorov (Tzvetan Todorov) kaže da svako od nas ima o sebi najlepše mišljenje i da, shodno tome, kod drugih cenimo samo sličnost, „čak i onda kada smo ubeđeni da druge procenjujemo objektivno i nepristrasno, u suštini govorimo samo o razlikama koje nas od njih odvajaju“ (Todorov, 1994: 60). On navodi razmišljanje filozofa Helvecija: „Da obiđem sve narode sveta, kod svih ću naići na različite običaje i svaki će od njih biti ubeđen da su njegovi najbolji“ (Todorov, 1994: 27), što se jasno može videti i u ovoj priči.

Veoma brzo majka je odvodi u Kuću i predstavlja je vlasnici, koju Rakam opisuje kao lepu ženu crne sjajne kože, koja je toliko kitnjasto obučena da Rakam ne može da je razlikuje od cveća u vazama. Rakam kaže da je bila ubeđena da je „gospođa jedno više biće“ u odnosu na nju. Gospođa je bila ljubazna, a o robovskom naselju nije znala ništa. Rakam zapaža da ni ona, kao žena vlasnika, nema slobodu kretanja i da je prinuđena da boravi u ženskom delu kuće, dakle, da je i ona u nekoj vrsti zatočeništva, baš kao i robovi u naselju (Legvin, 2013: 182–184).

Devojke koje su dovođene u kuću obučavane su kako da vode domaćinstvo, da rade u kući i to nisu bili teški poslovi, a osnovni zadatak je bio da posluže kao gospođine ljubavnice. Rakam je dobila tu ulogu sa nekih trinaest godina, i ona kaže da je gospođa bila prema njoj nežna, a da ona nije znala da je to što traži od nje zlostavljanje. Ona je odgajana tako da prihvati i ispuni ono što su gazde od nje tražile: „[j]a ništa nisam znala o pristajanju i nepristajanju. To su reči slobode“, te da joj gospođa nije ostala u ružnom sećanju, za razliku od vlasnika za koga je znala da je „nadređeno biće, ali opasno“ (Legvin, 2013: 184–185).

Rakam je u nekom trenutku svog boravka u Kući shvatila da je Vlasnik njen otac, i zbog toga je, u skladu sa vrednostima sa kojima je odgajana, verovala da je na neki način značajnija od ostalih robova. Kada, posle nekog vremena, ode da poseti babu u kmetskom naselju, tamo joj sve izgleda mnogo drugačije. Ljudi su prosti, prljavi, ne mirišu prijatno. Deca, mladunci koji su se ranije igrali sa njom, sada na nju bacaju kamenje i cepaju njenu divnu čistu odeću. Oni nju sada doživljavaju kao nekog bliskog vlasnicima, a ona sama na

njih gleda kao na Druge: „Mi, ukućani Velike Kuće, bili smo sasvim različiti od njih, smatrala sam. Služeći višim bićima, postali smo nalik na njih“ (Legvin, 2013: 186), baš kao što Fanon kaže za „crnca koji je neko vreme živeo u Francuskoj“ i vraća se u zavičaj, u rodni Martinik „potpuno izmenjen, kao novi čovek koji govori kao belac“ (Fanon, 1967: 10–11). Baš kao i taj izmenjeni čovek o kome Fanon govori, ni Rakam nikada više nije poželela da se vrati u staro naselje jer je osećala da tamo više ne pripada.

Kada je malo odrasla, gospođa je predaje „na upotrebu“ svom sinu Erodu (Erod). Erod se ne slaže sa robovlasničkim sistemom, i želi da učestvuje u oslobađanju robova, što ga dovodi u sukob sa ocem. On ne želi da ima bilo šta sa Rakam, jer njihov položaj nije ravnopravan, i kaže joj: „[N]eću uzeti ženu koja mi se ne može ponuditi slobodno. Polni odnos između vlasnika i robinje je silovanje“ (Legvin, 2013: 188). Rakam prvi put čuje nešto tako i ne razume ga u potpunosti. Ipak, oni provode vreme u razgovorima, i ona pažljivo sluša šta on priča, iako ništa od toga nije blisko onome što je ona slušala čitavog života. On joj priča kako je na planeti Jeove počela revolucija za oslobođenje robova, a njoj nije jasno kako mogu da se bore protiv vlasnika kad je „[o]d samog početka određeno [...] da postoje viša i niža bića, gospod Bog i ljudska bića, muškarac i žena, posednik i posedovani“, ne dopada joj se što on njih, imovinu, naziva robovima, jer veruje da im ta reč oduzima vrednost (Legvin, 2013: 189). Erod joj je strpljivo objašnjavao kako bi društvo funkcionisalo kad ne bi bilo robova i vlasnika, a ona je pažljivo slušala ali je malo toga mogla da shvati. On je tretira poput deteta, baš kao što se i na našem svetu na robove gledalo kao na decu koja ne mogu ništa da razumeju (Fanon, 1967: 16).

Do velikog preokreta dolazi u njenoj sedamnaestoj godini, kad gazda umre od mutirane bakterijske infekcije za koju nije bilo leka. Pošto je bio izložen strahovitim bolovima, gospođa ga je ubila kako bi mu prekratila muke, a i sebe za njim. Erod, koji je nasledio imanje, odlučuje da oslobodi sve robove i potpisuje papire kojima oslobađa svakog roba ponaosob, i odmah posle toga odlazi u grad. Na imanju dolazi do haosa i rasula, oslobođeni robovi u suštini ostaju bez radnog mesta i krova nad glavom, ne znaju kuda bi pošli i kako da nastave dalje. Gazde nižeg ranga sa susednih imanja izvode napad, kako bi pohvatali i prisvojili kmetove koji su sada ostavljeni na milost i nemilost novim, nepoznatim vlasnicima. Papiri koji garantuju slobodu ostaju razbacani po kući Šomekeovih, a Rakam odvode na drugo imanje, gde je kuća bila puna novih vlasnika, a devojke su tu dovedene kao „žene za upotrebu“, tj. za seksualne odnose i silovanje. Mnogo njih je ubijeno na najsurovije načine, kao i Rakamina baba i majka (Legvin, 2013: 197–200). Posle nekog vremena, Rakam sa nekoliko devojaka uspeva da organizuje bekstvo u grad, gde će njihova dokumenta da su stekle slobodu biti priznata. Na farmama zakon tada nije mnogo značio i svako je radio ono što je hteo, tako da formalno oslobođeni robovi nisu imali nikakve koristi od slobode koju im je bivši gazda darovao.

Po dolasku u grad, Rakam iznajmljuje stan sa svoje dve saputnice, i kaže da je prva stvar koju je uradila kao slobodna žena bila da zatvori za sobom vrata svoje sobe, i tada je prvi put je ostala sama (Legvin, 2013: 206). Pošto nije imala nikakvog obrazovanja, počinje da pohađa radnu obuku, ali i školu, i da uči da čita i piše. Tu uči da se bavi nekim zanatima, ali otkriva i da joj se učenje dopada. Prvog meseca bivši gazda Erod joj je pomogao da se snađe sa novcem, ali od kako je dobila prvu platu počela je sebe da izdržava. Pošto je bila potčinjena od kada zna za sebe, Rakam kaže da je bila neprijateljski raspoložena prema muškarcima kojima se dopadala. Ona je tada shvatila da je celog života bila samo „žena za upotrebu“ i da ju je čak i Erod, koji nije želeo ni da je dotakne, tako doživljavao.

Počinje da se interesuje za istoriju, i vremenom shvata da Erod nije bio u pravu kad se radilo o oslobođanju robova, mada mu je namera bila plemenita: „Erod je svojevremeno govorio o promeni, da, ali o nekoj takvoj promeni koju bi izveli vlasnici. Mi smo bili ono što treba menjati, puštati na slobodu“ (Legvin, 2013: 207), a tako se sloboda ne može steći, baš kao što se ne može postići ni „jednostavnom zamenom uloga između ugnjetaca i ugnjetenog“ (Bhabha, 1994: 19). Kod Fanona nalazimo razmišljanje da crnci nikada nisu uspeli da se izvuku iz potčinjenog položaja zato što se nisu borili za slobodu, već su im je nekadašnji gospodari darovali, te su oni jednostavno ušli u sistem svojih gospodara i prihvatili njihove vrednosti. Iz tog razloga su ostali u potčinjenom položaju i posle sticanja slobode (Fanon, 1967: 171–172). U istinskoj borbi za slobodu „[ž]elja za promenom okruženja i nelagodnost zbog represivnosti sistema nastaju u pojedincu, a društveni angažman predstavlja ospoljenje slobode stečene u sebi“ (Panajotović, 2016: 92). U skladu sa ovakvim razmišljanjem, Rakam zaključuje da „svaka sloboda mora da se zadobije. Ona ne može biti data“ (Legvin, 2013: 207).

Rakam, koja je odrasla u uverenju da je niže biće o kome neko mora da brine, uviđa da joj niko neće dati ono što želi, već da mora sama da se izbori za to, da je sama odgovorna za sebe. Proučavajući istoriju, uviđa da je rasa crne kože koja je sebe nazivala vlasnicima, koja je pre mnogo vekova pokorila sve ostale narode, „živela u uverenju da postoji samo jedan način da se bude“, da je njihov položaj ono što se podrazumeva, i da se to ne može promeniti lako. Svi ostali narodi Verela, čak i kada bi se njima suprotstavili, ponašali su se isto kao oni, jedini cilj im je bio da sami postanu vlasnici, te ni oni nisu verovali da postoji neki drugačiji način života. Kada su se pojavili tuđini iz Ekumena, za koje ona kaže da su radili drugačije i znali da se može i da treba živeti drugačije, rasa vlasnika nije želela da ima nikakve veze sa njima jer im promene nisu odgovarale. Tek su pre četrdeset godina dopustili Ekumenu da uspostavi diplomatske odnose, a Rakam je svesna da će biti potrebno još mnogo vremena da stvari zaista počnu da se menjaju (Legvin, 2013: 209–210).

Rakam odlazi na mitinge raznih stranaka i sluša govore predvodnika, i na jednom sreće ženu koja je očigledno tuđinka: „Njena koža bila je naradžasto-smeđe boje kao kora

pinija, a u uglovima njenih očiju videla se belina. [...] Počeh razumevati da je ona došla sa jednog sveta nezamislivo dalekog. Čudo je bilo da ona i sa tako čudnom kožom, kosom, očima i umom ipak jeste ljudsko biće, kao što sam i ja; u to nisam sumnjala“ (Legvin, 2013: 210). Dakle, i pored svih navedenih razlika, Rakam tuđinku ne doživljava kao mnogo drugačiju. Do sada je već mnogo toga naučila, a po prirodi je sklona da se ne plaši različitosti, već da je prihvati kao nešto pozitivno, i ona naglašava da je ta tuđinska žena isto toliko ljudsko biće kao i ona sama. Ovo je u skladu sa Fanonovim razmišljanjem da mržnja između različitih rasa nije urođena, ona se iznova izaziva i gaji kako bi zaživela, i dok je „crnac rob svoje inferiornosti, belac je rob svoje superiornosti“, obojica se ponašaju u skladu sa očekivanjima okoline (Fanon, 1967: 42).

Rakam deli stan sa nekoliko žena, a jedna od njih je Res (Ress), koja joj savetuje da se upiše u gradsku biblioteku kako bi mogla lakše da dođe do literature koja ju je zanimala. Kako je biblioteka bila samo za vlasnike, Rakamina crna koža je prednost, i bibliotekari ni ne sumnjaju da ona ne pripada toj klasi, jer se osnovna podela na vlasnike i robove vršila prema boji njihove kože. Ona nastavlja sa obrazovanjem i želi da postane nastavnik, uprkos tome što ne nailazi na razumevanja ljudi sa farme Šomekeovih, sa kojima je ostala u kontaktu. Oni smatraju da toliko znanje nema nikakvu svrhu, da istorija starih vremena i znanje o tuđinskim svetovima ne mogu doneti nikakvu korist njihovom pokretu za oslobođenje (Legvin, 2013: 213), dok Rakam veruje da je to što robovi nisu imali obrazovanje, što su čak bili nepismeni, uticalo na to da prihvate podređeni robovski položaj i da se sa njim pomire i da je obrazovanje jedini način da se nečiji položaj promeni. Ona zato planira da nastavi sa učenjem kako bi svoje znanje jednog dana prenela na Jeovu, na kojoj su knjige uništene. Malo pomalo, obrazovani ljudi prepoznaju njene sposobnosti, naročito sposobnost da napravi poređenja između svoje planete i drugih svetova, i pozivaju je da drži predavanja studentima. Njoj se naročito važnim čini to „kako razni narodi podižu decu, ko preuzima odgovornost za dete, kako se ta odgovornost shvata, pošto [joj] se činilo da je to jedna tačka na kojoj narod sebe oslobađa ili porobljava“ (Legvin, 2013: 214), što je veoma slično situaciji na našoj planeti u sadašnjosti. Fanon kaže da se „karakteristike porodice projektuju na društveno okruženje“, te da je „porodica [...] nacija u malom“ (Fanon, 1967: 109–110), a Rakam, koja je proučavala odgajanje dece na različitim planetama, smatra da „nema slobode bez polne slobode, i da tek kad se ženama dozvoli da ponesu odgovornost za svoju decu, i kad muškarci budu voljni da učine to isto, može nastati sloboda za sve žene, i kmetice i vlasnice“. Ona učestvuje u mnogim debatama koje se tiču položaja žena u društvu, i sada čak ulazi u raspravu sa bivšim gazdom Erodom po pitanju slobode za žene. Niko od govornika se ne bavi položajem žena u društvu, već samo oslobođenjem muškaraca. I u našem društvu je slično: „[J]edan pol [se] smatra za normu, a drugi za odstupanje od te norme“ (Amis, 1963: 76), te žene predstavljaju „nižu rasu u odnosu između dva pola“, dok „niže rase predstavljaju „ženski“ tip ljudske vrste“ (Loomba, 1998: 161) čak i danas. Rakam insistira na tome da

slobodu žene ne treba odvajati od slobode muškarca: „Šta je, onda, sloboda za ženu? Da li se razlikuje od slobode za muškarca? Ili je slobodna osoba – slobodna?“ Ona im skreće pažnju da ni žene vlasnika koji su se borili za slobodu nisu prisutne na ovim sastancima, da su one i dalje skrivene u ženskim delovima svojih kuća, da su žene ostale robovi robova (Legvin, 2013: 217–218), one koje Drugi smatra za Drugog. Kao što kaže Baba, potčinjeni teži tome da imitira ponašanje ugnjetača (Bhabha, 1994: 61) i želi da i sam bude nadređen u odnosu na onoga koga smatra manje vrednim. Muškarci na ovoj planeti su baš tako postupili.

Jednom od njenih predavanja prisustvuje Esdardon Aja (Esdardon Aya), sa kojim se Rakam upoznaje. Esdardon Aja je upozorava da joj pretil hapšenje i savetuje da što pre pobjegne na planetu Jeove, a da će se on pobrinuti da joj dostavi njene knjige. Rakam tako kreće na izuzetno teško i opasno putovanje svemirskim brodom do ove planete, na kojoj ona očekuje da će je sačekati novi, bolji život. Međutim, došljake su po dolasku na određite ispitali šta su po zanimanju i potom ih, bez obzira na kvalifikacije, podelili u dve grupe prema polu i sve žene poslali na jug da rade fizičke poslove. Rakam se ponovo suočava sa diskriminacijom na osnovu pola, i ne može da veruje da je situacija ista i ovde, gde bi trebalo da su svi slobodni. Došljakinje stanuju u selu koje je opet podeljeno na mušku i žensku stranu, i ona shvata da muškarci i ovde donose sve odluke. Priseća se da su oni na početku ovde živeli bez žena, te su život tako i organizovali prema sebi, a robinje koje su kasnije stizale na ovu planetu postajale su robinje robova, i situacija se nije mnogo promenila: žene su ovde i dalje bile Drugi, a već smo pomenuli da se žene i inače smatraju za nižu vrstu kad su u pitanju polovi (Loomba, 1998: 161).

Rad na farmi joj nije bio mnogo težak pošto je na njega navikla u detinjstvu, ali ona želi da učini nešto za ostale, i počinje da uči seoske žene i decu da čitaju, računajući da će im na taj način pomoći da polako promene stvari. Nadređeni joj ne dozvoljavaju da uči devojčice, već samo dečake, pod izgovorom da žene ne žele to da uče, a ona ipak uspeva da ih ubedi da im dozvoli da uče o njihovoj gospi Milosrdnoj, jer će to koristiti njihovoj veri, i tako nastavlja sa časovima. Posle nekog vremena, uspeva da podigne novac od plate koju je dobijala, i da krene u grad sa jednom od saputnica iz broda. Po dolasku u grad, u bolnici se upoznaje sa doktorkom Jeron (Yeron), koja joj pomaže da pronađe stan i zaposlenje. Dr Jeron je neko ko ceni njeno znanje, kaže joj da je „kiša za suhu zemlju“, i pronalazi joj posao u školi u kojoj nastavnici čvrsto veruju da je oslobađanje propalo zato što ljudi nisu bili obrazovani („Naša deca su odrasla nepismena, u neznanju. Zar je ikakvo čudo da su poglavice plantaža nastavile da rade sve kao ranije gazde?“) i da ih samo školovanje može dovesti do slobode (Legvin, 2013: 236). Ona se uključuje u jednu grupu obrazovnog društva i tamo uči o svemu što se događalo na Jeovi, saznaje kako je oslobodjenje pošlo po zlu i kako su i dalje na njeni neznanje i nepismenost, jer vođe na taj način lakše uspeavaju da zadrže vlast. Na jedan od sastanaka dolazi i, kako ga ona naziva, tuđin iz svemira, ekumenski podizaslaničnik. Ona

opisuje njegov izgled, i vidimo da joj se on dopada bez obzira na različitosti: „Bio je to čovek niskog rasta, crvenosmeđ, sa belim uglovima očiju, ali zgodan ako možeš tu sitnicu zanemariti“ (Legvin, 2013: 239). Njegovo ime je Havživa (Havzhiva), i on je obavestava da su kod njega njene knjige i još mnogo drugih sa Verela koje joj je poslao Esdardon Aja.

Rakam polako sebi gradi novi život, usvaja jedno mače koje joj pruža ljubav, i ona uviđa da je počela da se smeje i raduje, što je nešto što joj se ranije nije često dešavalo. Ona se bori za to da se prizna su i žene građani u društvu, jer su svi ranije doneti zakoni podrazumevali da su to samo muškarci: žene nisu bile građani drugog reda, već uopšte nisu bile građani. Ona želi da osnuje izdavačku kuću kako bi izdavala knjige kojima bi promovisala ideje o jednakosti između polova. Ona i Havživa veruju da knjige ništa ne može uništiti – one su otelotvorenje same istorije, dok reči i informacije na mreži „odlete, i može ih svako menjati. Ali knjige su tu. Traju. Knjige su telo istorije“ (Legvin, 2013: 244), one su neophodne kako svaka generacija ne bi počinjala iz početka i iznova učila i o sebi i o drugačijim svetovima i načinima života, i Ursula Le Gvin nam time ukazuje na veliki značaj obrazovanja i proučavanja istorije kako bismo saznali što više o sebi.

Na Havživin savet, Rakam traži posao na Univerzitetu kako bi mogla da se uključi u izdavačku delatnost, a vremenom počinje sve više da razmišlja o njemu, i po prvi put uviđa da gaji prava osećanja prema nekom muškarcu. Ona se slobodnom voljom upušta u pravu ljubavnu vezu sa nekim ko je toliko različit od nje fizički, a sa kim ima tako mnogo zajedničkog. Njih dvoje ostaju zajedno, a ona vremenom uspeva da izdejstvuje promene u Ustavu koje Univerzitet potom objavljuje i time ozakonjuje..

ZAKLJUČAK

Ova priča Ursule Le Gvin završava se spajanjem dvoje ljudi. Glavna junakinja u jednom trenutku razmišlja o tome koliko je značajna ljubav između dvoje ljudi naspram turbulentnih političkih dešavanja, pita se da li je to sitnica. Potom zaključuje kako taj odnos jeste sitnica, „[ali] i ključ je sitan, naspram vrata koja se njime otvaraju“ (Legvin, 2013: 252). Lični odnos između dvoje ljudi uvek je u korenu svih promena u jednom društvu, u ovoj priči, a i u ostalim delima Ursule Le Gvin. Fanon je pisao o tome da nam promena načina na koji gledamo na stvari može omogućiti da ispravimo greške u razmišljanju koje nam je usadila kultura iz koje potičemo (Fanon, 1967: 156–157). To je, čini nam se, upravo ono što svojim pričama pokušava da učini Ursula Le Gvin – da nam pomogne da promenimo način na koji posmatramo svet oko sebe. Spor ali najsigurniji put do tog cilja su čitanje i obrazovanje koji su pomogli i robinji Rakam da se izmesti iz okolnosti iz kojih je potekla i da postane slobodna žena.

LITERATURA

- Amis, K. (1963). *New Maps of Hell*. London: Four Square Books.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London and New York: Routledge.
- Fanon, F. (1967). *Black Skin, White Masks*. New York: Grove Press.
- Gavrilović, Lj. (2008). Vodič iz Omelasa: akciona antropologija u glazuri od čuda. *Etnoantropološki problemi* 3 (2), 89–105. Dostupno preko: www.anthroserbia.org/Journals/Article/85 [15.5.2015]
- Gunn, J.& Candelaria, M. (Eds.) (2005). *Speculations on Speculation: Theories of Science Fiction*. Maryland: The Scarecrow Press Inc.
- Lacan, J. (2004). *The Four Fundamental Concepts of Psycho-analysis*. London: H. Karnac Ltd.
- Le Guin, U. (2004). *Four Ways to Forgiveness*. New York: Harper Perennial.
- Legvin, U. (2013). *Četiri puta do oproštaja* (Prevod: Aleksandar B. Nedeljковиć). Zrenjanin: Zardož.
- Loomba, A. (1998). *Colonialism/ Postcolonialism*. London: Routledge.
- Panajotović, A. (2016). Daoistički koreni shvatanja slobode u pripoveci „Dan uoči revolucije“ Ursule Le Gvin. *Almanah instituta Konfucije, sveska 13–14*, 91–100.
- Panajotović, A. (2019). Daoistički princip vu-vei kao temelj vladalačke prakse Ekumena u hainskom ciklusu Ursule Le Gvin. *Nauka bez granica II, 1. Ogledala stvarnosti*, str. 87–103. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini.
- Panajotović, A. (2020). Ursula Le Gvin i dao. *Polja: časopis za književnost i teoriju, br. 524*, 131–136.
- Pearson, W. G. (2007). Postcolonialism/s, Gender/s, Sexuality/ies and the Legacy of *The Left Hand of Darkness*: Gwyneth Jones's Aleutians Talk Back. *The Yearbook of English Studies, Vol. 37, No. 2*, Science Fiction, 182–196.
- Roberts, A. (2000). *Science Fiction*. London and New York: Routledge.
- Suvin, D. (1965). *Od Lukijana do Lunjika* – povijesni pregled i antologija naučnofantastičke literature. Zagreb: Epoha.
- Suvin, D. (1972). On the Poetics of the Science Fiction Genre. *College English, Vol. 34, No. 3*, 372–382.

- Todorov, C. (1994). *Mi i drugi* (Prevod: Branko Jelić, Mira Perić i Mirjana Zdravković). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Young, R. J. C. (1995). *Colonial Desire, Hybridity in Theory, Culture and Race*. London and New York: Routledge.
- Van Pelt, T. (2000). *Otherness*. Dostupno preko: pmc.iath.virginia.edu/text-only/issue.100/10.2vanpelt.txt
- Vučković, M. (2020). *Susret sa Drugim u naučnofantastičnim delima Ursule le Gvin*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Živković, Z. (1987). Desna ruka svetlosti Ursule Legvin. U: U. Legvin: *Rokanonov svet* (str. 7–38), Beograd: Narodna knjiga/Partizanska knjiga.

MIRJANA. M. VUČKOVIĆ

EDUCATION AS THE WAY TO “A WOMAN’S LIBERATION”: ONE OF URSULA LE GUIN’S FOUR WAYS TO FORGIVENESS

Summary: In this paper we discussed Ursula Le Guin’s story “A Woman’s Liberation. In this science fiction story the author chronicles a slave society on a far-away planet in distant future. She describes the relationships between slaves and owners but also the position of women in such an unjust society in which female slaves are inferior to everyone, including male slaves. Since the aim of science fiction is to make us think about our present, the author draws parallels between this fictional slave society from the future and slavery on our planet from not so distant past. Le Guin deals with the ways one social class perceives the other and how their perceptions are similar to ours, as well as with the position of a woman in such a cruel society. The story ends with a union between two main characters, and the author concludes that the personal relationship between two people is at the core of change in the world around us. She teaches us that, in order to improve the society we live in, we should change the way we look at things, and the best way to achieve this is through learning, through education.

Key words: science fiction, slavery, women’s status, education.

Datum prijema: 08.05.2022.

Datum ispravki: /

Datum odobrenja: 17.08.2022.